

ELS COSSIERS DE MALLORCA

La pervivència del ritual

Francesc Vallcaneres

ARXIU CARAMELLA

COSIÉS DE MONTUIRI

(Colecció: ULTIMA HORA - I Serie - Num. 5)

Cossiés de Montuiri, el 1902.

Quan parlem de folklore ritual a l'illa de Mallorca, ho hem de fer d'una sèrie de figures, petita però molt arrelada, de la nostra cultura popular tradicional que encara puntualment acudeix cada any a la seva cita amb les festes majors d'alguns pobles de la nostra geografia, carregades de segles de història, encara que completament integrades al nostre temps i que gaudeixen d'una estima enorme tant per part de la gent dels pobles que les mantenen com, indubtablement, per tots els mallorquins.

Aquestes figures, també anomenades balls, són: els Cossiés, els Cavallets, les Àguiles de Pollença i Sant Joan Pelós (Pelut).

El cert és, però, que en parlar de dansa ritual pròpiament dita sols ens podem referir al ball dels cossiés, ja que les altres, si bé acom-

panyen festes religioses, han de considerar-se amb més propietat figures processionals o restes d'antics entremesos sacres representats des de fa segles i que han arribat als nostres dies escurçats i desvirtuats.

Així doncs, els cossiés són un grup de sis balladors, comandats per un setè, anomenat *sa Dama* (madama, madona, moma), que executa unes danses de coreografia i musicalitat de bella factura i d'aparència molt primitiva. Els acompanya un dimoni que posa el contrapunt bulliciós a la seriositat solemne de les danses.

Per tal de situar al lector cal dir que el ball i la vestimenta dels cossiés mallorquins recorden molt altres balls del País Valencià com els Tornejants d'Algemesí o el Ball de la Moma del Corpus de València,

entre altres moltes de figures, bastons o cercolets, ja que tots tenen, sens dubte, el mateix i llunyà origen, ben diferent, com veurem, al que fins ara ens havien donat per bo i que dintre de la moderna etnologia no es pot sostenir.

Encara que d'origen antiquíssim, els cossiés apareixen documentats a Mallorca el 1544 fent referència als de Sóller. Per molts segles se succeeixen les notes i dades de forma ininterrompuda i nombrosa; així, es pot dir que al llarg dels anys figuren documentats, en diferents èpoques, a les viles mallorquines de Sóller, Alaró, Valldemossa, Pollença, Santa Maria, Inca, Sineu, Algaida, Montuiri, Porreres, Manacor, Campos, Llucmajor, Felanitx i Santanyí. Naturalment, també ho fan a totes les parròquies de Palma; d'altra banda, gairebé tots els gremis de la

ciutat en posseïren una colla o grup. Ara com ara, els cossiers històrics es mantenen plens de vida a Alaró, Montuiri, Algaida, Pollença i Manacor.

Els cossiers executen sempre les seves danses entorn a la festa del sant patró del poble. Ja mai surten a ballar per cap altre ocasió ni tampoc ho fan a cap lloc fora de la seva vila. Acompanyen la seva primitiva dansa tan sols dos instruments, el flabiol i el tamborino, als quals en ocasions s'hi afegeix la xirimia. Els diferents balls o coreografies es fan sempre segons un itinerari pels carrers del poble i solament en una ocasió ballen dintre de l'església, i és en el moment de l'ofertori del dia de l'ofici del patró quan hi entren per fer, precisament, el ball de l'Oferta. Aquestes característiques són comunes a tots els cossiers mallorquins.

I les preguntes són inevitables. Cada vegada que surten a ballar els cossiers sempre hi ha algú que demana: Què signifiquen aquests balls? D'on ve això? I la veritat és que en poques coses s'han posat d'acord els estudiosos que, fins ara, han tractat el tema. És encara relativament freqüent sentir parlar

de l'obscuritat del seu origen o de falses interpretacions de l'etimologia de la paraula *cossier*, qüestions ambdues que demanen una interpretació vista amb els ulls de l'etnologia actual. A tot això hem d'afegir que una paraula que ha estat utilitzada, i molt, durant segles i segles pel poble poc o gens il·lustrat, ha de sofrir forçadament l'erosió que sempre ocasiona la tradició transmesa de forma purament oral o trobada en arxius, i així llegim a documents, consuetes, o a llibres parroquials o municipals de celebracions i pagaments definicions d'aquest ball com de cossiers, de cossis, des còssil, còssils, etc.

Tot i amb això, el punt més evident de la mala interpretació i prova evident de tal deformació el trobem a la germana Menorca, on, fent valer la presència britànica a l'illa durant la major part del segle XVIII, encara n'hi ha que defensen un més que fictici «Ball d'Escòcia», suposadament originari d'aquella nació cèltica, ball, per cert, que utilitza la mateixa (i catalana) tonada que els cossiers mallorquins de Pollença i que reuneix totes i cadascuna de les característiques del ball de cossiers de Mallorca. La gent vella del

poble on es manté, Es Castell, tanmateix encara l'anomena ball des còssil.

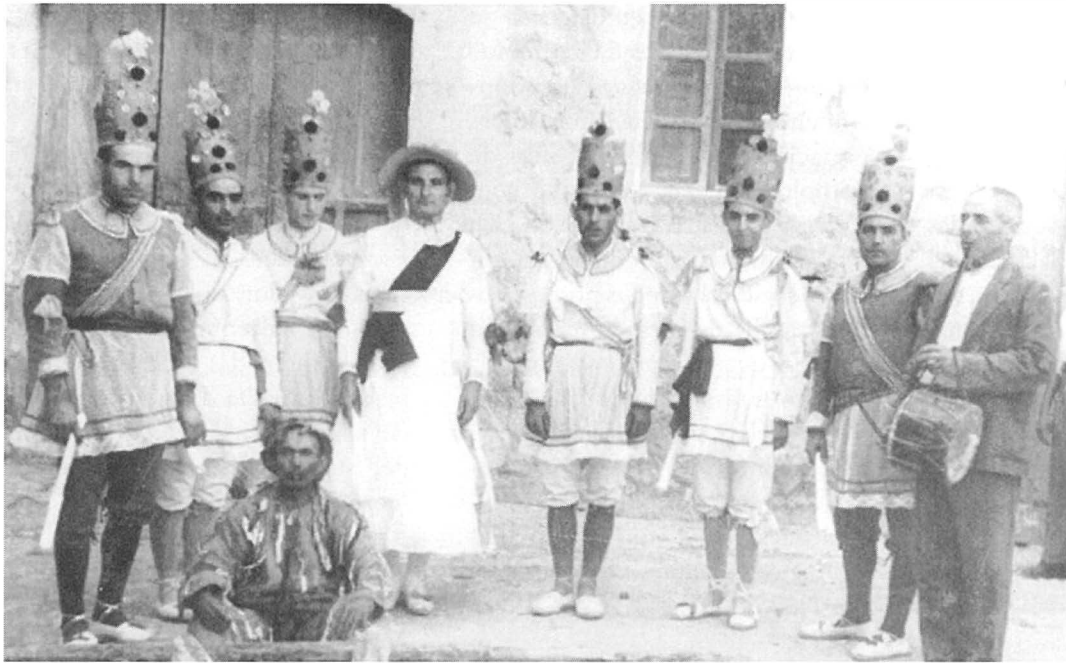
Joan Miralles i Montserrat ja fa uns anys va escriure: «L'etimologia de *cossier* no té res a veure amb Escòcia, com ja digué l'arxiduc Lluís Salvador, ni tampoc amb el mot *cossi*, tal com s'ha interpretat popularment des de fa segles. En realitat es tracta d'un adjectiu que devia significar 'corredor', derivat del substantiu *cossia*, inicialment 'correguda'».

Miralles hi afegeix: «En alguns llocs del Principat hom al·ludeix encara a una malaltia quan fa la seva 'cossia', és a dir, quan segueix el seu 'curs'».

És remarcable, d'altra banda, el caràcter itinerant dels cossiers en encapçalar les processons del Corpus o del sant patró de la localitat; tampoc no hem d'oblidar que fins a mitjan segle proppassat els cossiers eren vertaders «corredors», ja que participaven en una exclusiva carrera a les corregudes al cós (lloc o tros de terreny habilitat per celebrar-hi les carreres a les festes dels pobles de Mallorca) dels seus pobles. I acabem de pronunciar la paraula clau: *cós*.

Cossiers d'Algaida, el 1930.

Cossiers d'Alaró 1939

ARXIU CARAMELLA

Cossiers d'Alaró,
el 1939.

En el *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana* de Joan Coromines, hi figura la explicació següent: «[...] salta a la vista que el nom d'aquest ball ni el dels seus balladors no poden tenir res a veure etimològicament amb el de l'atuell de rentar; i no cal dir que la història que contenen a Menorca d'un ball d'Escòcia és un cas típic de "llegenda etimològica" sense cap valor [...]». I afirma: «Es tracta d'una adaptació catalana d'un mot mossàrab: *kosäir* ('corredor', 'que corre cerimonialment') derivat del llatí *cursor* [...]». Per part meua, aquesta és la teoria vàlida i definitiva.

Descartades totalment, doncs, referències absurdes a Escòcia o a l'utensili domèstic de fer bugada, hem d'admetre l'evidència que 'cossier' ve de 'cossia' i que 'cossia' ve de 'cós' o lloc per córrer, paraules que recorden el caràcter itinerant que sempre han de tenir els cossiers en les seves ballades pels nuclis de població, costum que encara conserven en els pobles on surten sigui en el dia del patró o a la vesprada anterior a la festa. Un altre detall que lliga els cossiers al fet de córrer és la presència al seu vestit de les cintes que porten penjades a la faixa faldilla avall; també era costum an-

cestral que els cossiers tinguessin dret a córrer unes joies o premis en exclusiva al cós del seu poble el dia de la festa major. Tal era el cas d'Alaró.

Pel que fa al seu origen, Joan Amades ens assenyala: «En les religions dels pobles de cultura clàssica, hom troba diverses cerimònies de caràcter cultural que recorden ritus agraris molt antics, dedicats a divinitats agrícoles. Sembla que les divinitats agràries més primitives eren femenines. Com hem dit abans des de molt enllà que hom associa la idea de la fecunditat amb la dona, més agermanada a la mare terra que l'home». I continua: «[...] la persistència d'elements femenins en el vestit de diversos ballaires de danses populars, tal com: faldilletes, mitges, travesseres damunt el pit, cintes i flocs, cossets cenyits, i encara d'altres, així com la tendència a vestir-se de dona d'algunes de les disfresses del Carnestoltes, poden recordar cultes a divinitats agràries molt arcaïques pròpies de les cultures matriarcals continuades i sobrevisades per la Roma clàssica».

Julio Caro Baroja, el gran antropòleg basc, també ho veu quan al seu llibre *Los pueblos de España* (1981) escriu: «[...] la cantidad de

elementos tomados de la indumentaria femenina que ofrece la vestimenta de los que ejecutan los bailes de palos, cintas, etc. es un indicio más de que en otros tiempos tales bailes estaban dedicados a una diosa ctónica del tipo de Cibele».

El ball, per tant, gairebé sempre té un origen de culte i és un vestigi d'antigues litúrgies destinades a genis o déus (millor deesses) agraris. Tots coneixem danses de determinats llocs que tan sols s'executen en un dia concret, com qui fa una cerimònia o homenatge especial a algú ben definit. Els cossiers de Mallorca, els tornejants d'Algemesí, o els dansaires de Peníscola i Morella en són una bona prova. També s'ha escrit que les curses o «còssos», o tot allò que recordi moviments ràpids, evoquen pràctiques de màgia per aconseguir el creixement i bon esplet dels vegetals necessaris a l'home. El ball de cossiers, jo crec, amb tota l'erosió i transformacions que comporta la seva existència multisecular, ha arribat fins a nosaltres com un veritable fòssil que ha suportat els entrebancs del pas del temps, la història i el voltar del món; és, per tant, versemblant situar el seu origen en l'època de les més primitives manifestacions humanes de culte a un ésser superior.

L'arribada del cristianisme no modificà substancialment aquell estat de coses. Si bé es veritat que la nova religió era totalment diferent a les altres aleshores existents pel que fa als seus ritus, els primitius cristians no volgueren, o no pogueren, prescindir de determinades formes de culte que eren practicades amb veritable fe per la gent, fins i tot pels sacerdots i dignitats eclesiàstiques, que ballaven a les celebracions, costum que es conservà per molts segles. Les processons cristianes no foren, en definitiva, res més que unes danses deambulants, unes desfilades conjuntes i devotes de clerecia i fidels que originaren més tard les danses ambulants i de carrer com la dels cossiers que nosaltres hem arribat a conèixer.

Al Renaixement i al Barroc les funcions solemnes eren una mostra fastuosa d'escenes espectaculars per tal de fer entendre a la gent els grans misteris de la fe catòlica. La mitologia pagana es veia mesclada amb evocacions bíbliques i alegories antigues. Era l'època dels simbolismes més recercats. Era l'època de les «Roques», dels «Miracles», d'embadalir-se amb els «Misteris» o les «Sibil·les»... Era l'època en què la gent necessitava molta, molta fe; per tant, figures

simbòliques que procedien de temps més reculats estaven totalment aclimatades i vigents.

Aquest estat de coses va permetre certs paganismes arrelats al gust del poble i fins i tot va suportar la pseudorevolució que va ser el Concili de Trent per al món catòlic. Allà, davant l'evidència de no poder suprimir actuacions com la dels cossiers o la sibil·la, o la representació de misteris dintre de les esglésies, els fou adjudicada, en el cas dels nostres cossiers, una altra funció, un poc forçada, però bona d'entendre per una gent senzilla a la qual els misteris i dogmes de la mare Església els havien d'entrar pels ulls.

Idearen que cada un dels balladors es convertís en la representació personal d'una virtut. Es tractava de tranquil·litzar consciències i donar patent de cosa sacra a aquell ball que tanta olor feia de cosa pagana. Aquestes virtuts, amb el seu fer i desfer cada una de les danses, envoltarien i adornarien una figura central, vestida de blanc, que sembla dirigir-los i comandar-los: és la dama, la moma, que vindria a simbolitzar la gràcia santificant, la fe o la mateixa religió. Què lluny de ser la representació d'aquelles deesses paganes agrícoles i fèrtils!

La idea era que junts, cossiers i dama, mostrarien la bellesa espiritual que l'home adquireix quan virtuts i gràcia santificant, plegades, caminen (o ballen) pel camí de la fe veritable, arma infal·lible per vèncer el mal i el pecat, però això sí: tots serien mascles, inclosa la dama, la moma. Serien homes convenientment transvestits, ja que era simplement impensable que fos veritablement una dona. Ja no hi havia res a dir! I de llavors ençà... a ballar per oficis i processons, per festes majors i per tardes de Corpus. El vell fòssil ritual s'adaptava als temps.

Durant els segles les cites històriques dels nostres cossiers són abundoses. Nombrosos eren els llocs on en sortien, molts estan molt ben documentats, d'altres desdibuixats per sempre; n'hi ha que no s'han aturat mai i d'altres que després d'anys d'absència han conegut processos de recuperació. Els d'Algemés passen per paladins de la Verge, els bastoners són guerrers que la defensen; els del Corpus de València honoren l'eucaristia i els mallorquins creuen que són virtuts... Què voleu que us digui? Estic segur que, en veritat, són el millor i més vell tresor que la nostra dansa tradicional conserva. Que per molts anys!

ARXIU CARAMELLA

Cossiers d'Alaró el 2000.